

pszichológiai ismereteinek bővítéséről, korszerűsítéséről. E cél érdekében minden hatásosnak bizonyuló módszert, eszközt fel kell használnunk. A „Gyermekünk” című folyóirat egész tartalmával, de számos napi- és hetilap megfelelő rovata kifejezetten a családi nevelés korszerűsítését szolgálja. Örvendetesen megszorodtak napjainkban a szülők számára írt pedagógiai művek. Jól szolgálják a célt a különböző ismeretterjesztő előadások (Szülők Iskolája; TIT-előadások stb.), a rádió és televízió megfelelő adásai, kiemelve az utóbbiak közül a méltán népszerű „Családi Kör” adásait.

DR. KERÉKGYÁRTÓ IMRE
Budapest

Szerelem és nevelés

„Szerelem! Mi mindent takar ez a fogalom! A bőr gyengéd puhaságától egészen a szellem végső megháborodásáig, a legköznapiabb, családias gyakorlatától a halálos megrendülésig.”

E. M. Remarque: A diadalív árnyékában

KEVÉS INTERPERSZONÁLIS kapcsolat játszik sorsdöntőbb szerepet az emberek életében a *szerelemnél*, amelynek paradoxonát Goffredo Parise abban határozta meg, hogy „banális, bár csodálatos, pontosabban épp azért csodálatos, mert banális” (Nagyvilág 1980:4.). Nem véletlen ezért, ha a pedagógia klasszikusai, köztük pl. Makarenko, azt vallották, hogy a szerelmet *tanítani kell* az iskolában, mert ha:

a) az iskola az életre akar nevelni, a szerelemre is nevelnie kell a fiatalokat, természetesen nem svéd mintára a szexuális technikát értve ezen a tananyagon, hanem a *mély, intim emberi kapcsolatok teremtésének képességét*.

b) a szerelem ugyanis az ember életének egyik fontos tartalmi összetevője, amelyben legtöbbit *árul el* saját személyiségéről, s amelyben legélesebben *határozódik meg* személyisége fejlődésének további iránya,

c) de ez a szerelem nemcsak jövőjük a tanulóknak, hanem iskolai *jelenük* egyik fontos problémája is.

A szerelem ilyen értelemben iskolai tantárgy. Jó azonban, ha mindjárt kezdetben felfigyelünk a téma buktatóira: 1. a moralizálás *veszélyére*, 2. a moralizálás *vádjának* lehetőségére, 3. és nem utolsósorban a közhelyek *útvesztőire*, amelyek hajlandók durván általánosítani mindazt, ami a valóságban a konkréttság szivárványszíneiben jelentkezik.

Megoldhatatlan feladattal találkozna, akinek a szerelmet fogalmilag kellene meghatároznia. A világirodalomban számtalan aforizma született ezzel kapcsolatban, mindezek azonban többit árultak el alkotóikról, a szerelemről vallott felfogásukról, mintsem *emberi lényegükről*. Nevelni viszont csak arra lehet, amiről tudom, hogy a valóságban létezik, és fel tudom fogni, meg tudom határozni tartalmi jegyeit. A szerelem meghatározásának nehézsége abból fakad, hogy egyidejűleg és legalább egyenlő mértékben tartalmaz *állandó* és történelmi, koronként, sőt egyénenként *változó* tényezőket, elemeket. Állandó tartalmi jegyeinek tekinthetjük, hogy két különböző nemű ember között jön létre; az egész személyiséget átható, nagy intenzi-

tású vonzalom; kizárólagos jellegű, tehát egyidejűleg nem tűr párhuzamosságot; mély érzelmi, rendszerint szenvedély fokú alapja van. Ha azt mondjuk, hogy ezek a jegyek állandóak, még nem zárhatjuk ki egyesek ellenvéleményeit sem velük kapcsolatban. Ez a lehetőség abból fakad, hogy valamennyi emberi kapcsolat közül épp a szerelem van a legszorosabb összefüggésben *a világnézettel, az erkölcsiséggel, a műveltséggel, a magatartással és a jellemmel*. A szerelemtől vallott nézeteivel, életgyakorlatával nyilatkozik meg legközvetlenebbül az emberek különböző *minősége*.

Minden általános érvényű meghatározást épp a fogalom *változó elemei* nehezítenek meg. Fontosabbak:

a) *a történelmi kor*

Milyen sok változatot sorakoztat fel az irodalom: Rómeó és Júlia, Faust és Margit, Csongor és Tünde, Bánk és Melinda szerelmének ábrázolásával. Móra Ferenc Aranykoporsója, Gárdonyi A láthatatlan embere, Kármán Fanni hagyományai híven ábrázolják a társadalmi viszonyok szerepét is a szerelem kibontakozásában.

b) *az adott kor erkölcsi nézetei*

Egy római patricius semmilyen felelősséget sem érzett a tárgynak tekintett rabszolgálynnyal szemben, Kosztolányi Édes Annájának dzsentri gazdáit csak eszközt láttak a cselédlányban.

c) *egy korszak nőideálja*

Ennek alapján tehetünk különbséget a renaissance, a neoplatonista vagy a romantikus nőideál és szerelemkép között (vö. Ladányi Mária: A szerelemkép alakulása a XVI. század végi és XVII. sz. eleji magyar irodalomban. Ir. Tört. Köz. 1979:4. 359–370. 1.).

d) *a divat*

Divaton ebben a vonatkozásban nemcsak a kor reklámozott öltözködési szokásait értjük, hanem a viselkedési szokásokat is. G. Clauss–H. Hiebsch írják Gyermekpszichológia c. könyvükben (4. kiadás, Akadémia, Bp. 1973. 19. 1.): „a mai fiatalok meg gondolatlanabban és gyakrabban flörtölnek”, mások a partnerelvárásaik is a koedukáció és a nemi nevelés fokozottabb nagyvonalúsága miatt. Ennek a divatnak formálásában döntő szerepet játszik a tömegkommunikáció, elsősorban a film, a tévé és a rádió. Igaz, lassan kiszorítja helyüket az aluljáró és az utca.

A szerelem meghatározását megnehezíti az a tény is, hogy sokan gyűjtőnévként használják, és a nemek különbségén alapuló legkülönbözőbb vonzalmakat jelölik vele, így szerelemtől beszélnek akkor is, amikor szexuális vonzalmat, biológiai étvágyat, kalandkeresést stb. értenek rajta. Ezt a keveredést elősegíti újabban az etológia, a viselkedéslélektan és a szexuálpszichológia korlátlan térhódítása, ezek közös vonása ugyanis, hogy az emberi viselkedés törvényszerűségeit *az állati viselkedés törvényszerűségeiből* vonják le. Megfelelnek arról, hogy az embert épp az teszi emberré, hogy kiemelkedett az állatok világából, *humanizálódott és társadalmiasult*. Nem lenne szükség nevelésre, ha az emberiségnek nem lenne általános érdeke, hogy a következő nemzedékek fejlődésében ezt a folyamatot meggyorsítsa, ne várja meg, míg minden tagja önmaga fedézi fel a történelem, a társadalom fejlődésének évezredek alatt felhalmozott tapasztalatait, vívmányait. Nem véletlen éppen ezért, hogy a polgári filozófiából sarjadó fenti nézetek képviselői előbb-utóbb el is jutnak *a társadalmi nevelés szükségességének* tagadásához, a spontán fejlődés, a szabad nevelés hirdetéséhez.

A LEGNAGYOBB gondot az okozza, hogy elméletben és gyakorlatban egyaránt sokan összetévesztik *a szexualitás és a szerelem* fogalmát. Látszólag jogot ad erre az a tény, hogy a szerelem nem létezhet szexualitás nélkül még akkor sem, ha elfogadjuk a minden érzéki konkrétság nélküli *plátói szerelem* realitását. Ezekben ugyanis nem a szexualitás hiányáról, hanem aszketikus elfojtásáról beszélhetünk, amint ezt remekül ábrázolja a középkori Szt. Elek-legenda. Mint az élet minden

területén, ebben is szélsőséges nézetekkel találkozhatunk, hiszen egyik oldalon megtalálhatjuk „*a bagyományos, represszív aszketizmust*”, amely a hatodik parancs jegyében minden szexualizmust, még gondolatban is a bűnök közé sorakoztat. A másik oldalon viszont éppoly végletes *a polgári szexuálradiikalizmus*, amely a szexualitást a szomjúsággal azonos rendű és jellegű szükségletté minősíti, ezért véleménye szerint ahhoz hasonlóan kell kielégíteni is, innen ered jellemzésére „az egy pohár víz” elmélete. Rokon vele *a szórakozásmorál* felfogása is, amely a szerelmet a szexualitással azonosítva jelentős örömforrásnak tekinti, éppen ezért benne minden eszközt erkölcsösnek tekint, amely az egyik felet akár a másik kárára is szexuális céljának eléréséhez segíti. Meg kell mondanunk őszintén, hogy egyre több fiatal „pedagógusjelöltet” is ezek hívői között találhatunk, ami nagyon kétségessé teheti a jövő erkölcsi nevelését.

Veszélyesnek tarthatjuk nevelési szempontból, hogy a legkülönbözőbb *szerelemelméletek* szívesen öltik magukra a dogmatizmus köntösét: elveiket úgy hirdetik, mint amelyek kizárólagosak, ha valaki haladó, korszerű szeretne lenni. Remekül ábrázolja ezt *a pszichés erőszakot* a tragikus sorsú lengyel író, Edward Stachura magyarul Akarom (NV, 1980:4.) címmel megjelent írásában: „Az egészséges szemlélet szerintük – mondja a főhőse –, ha az ember minden férfival lefekszik, aki tetszik, jóképű, vagy kedves, vagy valamivel imponál nekünk.” Sajnos azonban, hogy épp a fiatalok közül csak kevesek tudnak erre úgy reagálni, mint a regény szereplője: „Ha ez az egészséges szemlélet, akkor az *enyém* beteges.” Egyet kell értenünk az író állásfoglalásával, amikor azt állítja, hogy e szemlélet hatására sok fiatal a szerelmet felelőtlen *játéknak* tekinti, amelynek célja:

- egy partner szerzése egyetlen éjszakai vagy nappali órára,
- egy másik férfi vagy nő legyőzése, mert elviselhetetlenné véli, hogy mások szeretni merészeljenek, s ezt a szerelmet még véka alá sem rejtik,
- mások felsorakoztatása, mert: „akik – mivel ők maguk képtelenek ennyire hevesen, ennyire tisztán szeretni – mindent elkövetnek, hogy az igazi szerelmeket megalázzák, leigázzák, meggyalázzák, sárba tiporják, megsemmisítsék, meggyilkolják”.

Nagyon lényegesnek tartjuk, hogy a szerelem védelmében hívja fel minden pedagógus tanítványainak figyelmét a játékszemlélet kártékony hatásaira, hiszen nemcsak Berzesnyi, hanem Lenin is kifejtette, hogy a nép, a nemzet jövője is függ az ifjúság erkölcsi magatartásától, önmagukkal és társaikkal szemben vállalt felelősségétől vagy felelőtlenségétől.

Walter Scott Talizmán c. regényében a vezér felszólítja a regény egyik szereplőjét, zúzza darabokra kardjával az eléje tett drágakövet. A parancs végrehajtása után a vezér megkérdezi az ifjútól: hiányzik-e egy parány is a drágakövből. Kiderül azonban, hiába van meg a drágakő minden porszemnyi darabja, a széttördelt talizmán már sohasem fog annyit érní, amennyit előzőleg az egész ért. Nem moralizálunk, ha ezzel a hasonlattal mutatunk rá diákjainknak, hogy önmagukat fosztják meg az igazi szenvedélyektől, ha érzelmeiket könnyelműen felaprózzák. Ilyenkor, mire az igazi nagy érzéssel találkozoznának, már csak törmelékek lesznek a birtokukban. Erről szól Vörösmarty, mikor azt írja: kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget.

A szerelem egyik nélkülözhetetlen eleme *érzelmi tartalma*. A szexualitásban az érzékiség, a szerelemben az érzelmiség (ez nem azonos a romantikus érzelmességgel) a meghatározó. Ez az érzelmiség a szerelmet mindig meghatározott személyhez (Ó) kapcsolja, ezzel szemben a szexualitás önmagában személytelen (x, valaki, csak legyen). Az érzelmek intenzitásuk szerint lehetnek:

- *bangulatok* (emocionális közérzet, amelyet pl. a szeretett személynek közel-vagy távolléte vált ki valakiből),
- *emóciók* (ebben a vonatkozásban a másik személy fontosságának, jelentőségének különböző erősségű átélését jelentik),

- egyszerű érzelmek (tartós viszonyulások, felismerése annak, hogy szükségleteink kielégítése a másik személyhez kapcsolódik.

- szenvedélyek, indulatok (amikor az érzelmi komponens annyira felerősödik, hogy vezérlése alá rendeli az intellektust és az akaratot is).

Nem véletlen, hogy igazi tartalmas emberi kapcsolatainkat vizsgálva léptenyomon beleütközünk a szocializálódás (a társadalmivá válás) fogalmába. Különösen hangsúlyos ez a szerelemben, amelyben egyszerre érvényesülnek a természeti lények törvényszerűségei: a szükségletek, az ösztönök motiváló szerepe, a fajfenntartási és a társkeresési ösztönök érvényesülése, de a társadalmi lények (a személyiségek) törvényszerűségei is, amelyek pl. még az ösztönöket is humanizálják, kielégítésük módját pedig kultúrájának elemeivé fejlesztik:

Minden természeti lény ösztöne	Csak az ember, a személyiség szüksége
a táplálkozás	a kulturált étkezés és az étkezési kultúra (konyhaművészet)
az éghajlattal szembeni védekezés	a divat, az esztétikus öltözködés
a félrehúzódság, elrejtőzés (pl. haláltusa, szülés)	a szemérem szüksége
a fészekrakás	lakáskultúra
a párzás	a szerelem

Ismeretterjesztő művek szívesen foglalkoznak az állatok „szerelmi életével”. Antropomorfizmus ez, amely a már tárgyalt átcsapással szerelmet mond, de szexualitást ért rajta. Balzac, aki egy egész kötetet írt a szerelemről, ugyanilyen alapon tesz különbséget:

- szenvedélyes (ez a szűkebb értelemben vett, az egész személyiségre irányuló mély és tartós vonzalom),

- kedvetelési (ez a liberális humanizmus álláspontja),

- testi (prostitúcióra épülő vagy futó kalandokra szorítkozó, az érzelmeket többnyire zavaró mellékszövegeknek tekintő),

- és biúság (státuszszimbólumnak tekinti még kapcsolatait is, pl. titkárnő) szerelmet. Ebben az osztályozásban Balzac is mellőzi a szerelem igazi kritériumát: a totalitást igényét. Különböző nemű emberek között sokféle kapcsolat jöhet létre: munkatársi, baráti, házastársi, szexuális. Közülük a szerelem totalis kapcsolat, vagyis az egész személyiségre irányul. Nem kevésbé fontos az individualitása. Engels szerint az individuális szerelem az emberi haladás egyik jelentős vívmánya, s ez szójátékszerűen a szexualitás humanizálását, illetve a humanizált szexualitást jelenti. Engels szerint a szexualitás azzal válik szerelemmé, hogy elszakad a személytelen és alkalmoszerű nemi aktusok sorozatától, és egyre határozottabban az egész embernek (a személyiség totalitásának) egy másik egész emberrel (totalitással) való individuális kapcsolatává válik.

Engels elszakad a szerelem mitizálásától (Murányi Mihály: Az aszketizmustól a promiszkuításig. Világosság, 1973:4. 231–238. l.), de polgári anarchista felfogásától is. Hasonló álláspontot vallott Lenin is, amikor egy svájci marxistának azzal a megjegyzéssel küldi vissza filozófiai munkájának kéziratát: hagyja ki belőle a szabad szerelemről írt fejezetet, mert polgári olvasói nem értenék annak lényegét, és így a marxista álláspontot könnyen azonosítanák saját liberális, anarchista felfogásokkal. A kettőt alapvető különbségek választják el egymástól.

Mindezeket a következő táblázatban tehetjük áttekinthetővé:

A szexuális kapcsolat	A szerelem
partikuláris nemi vonzalom	totális, az egész személyiséget igénylő kapcsolat
egyidejűleg párhuzamos kapcsolatokat is megtűr	kizárólagosságra törekszik
célja: az élvezet	célja: a másik személlyel való azonosulás
gyorsan váltható a személy	tartós kapcsolat
a személy eszközszerepet játszik benne	individuális, mert a személy célszerepet játszik benne

Nevelésünk, de egész pedagógiai propagandánk (tévé, sajtó, rádió) közös érdeke, hogy a polgári reklámingerek zuhatagában gyermekeinket meg tudjuk győzni, hogy csak az ilyen kapcsolat érdemli meg a szerelem nevet; az ilyen kapcsolatokra fel kell készülniük, többek között azzal, hogy a sokszor már kisgyermekkortól kibontakozó nemi érdeklődésüket, a másneműek iránti vonzalmukat ne akarják szexuális kapcsolattá alakítani. A korai szexuális élet kártékonyan hat későbbi pszichés, pszichoszexuális életükre, de személyiségük egész fejlődésére. (Nem feladatunk itt kifejtteni a korai szexualitás és a frigiditás, a meddőség, a koraszülések stb. összefüggéseinek feltárását, taglalását.)

A SZERELEMRE NEVELÉS az elmondottak alapján nem külön feladat, a személyiség sokoldalú fejlesztésének integráns része. Bármilyen korszerűtlennek haszon is, első – már az óvodában megvalósítandó – feladatai közé sorolhatjuk egymás és egymás nemiségének kölcsönös tiszteletét, a helyes tartalmú szemérem, tapintat, udvariasság kialakítását.

Az iskola nagyon sokat tehet a helyes szemlélet kialakítása érdekében, ha időben elfogadtatja a gyermekekkel, hogy:

a) az élet egyetlen területén sem szerezhet magának senki élvezetet mások *bánatpénzén*, éppen ezért minden emberi kapcsolatban elkerülhetetlen a másik fél szükségleteinek, igényeinek, érdekeinek fel- és elismerése. (Ne hazudjon mély érzelmeiket, aki a másikban csak pillanatnyi kalandot keres!);

A nép erkölcsi nézeteit fejezik ki népmeséink, amelyekben a királylány kezét mindig csak az nyerheti el, aki ezért képes kiállni a három próbát is, mert ezzel tesz hitet arról, hogy a másik emberét áldozatok vállalására is képes.

b) megóvja őket attól a hamis, naív illúziótól, amely a szerelem csúcspontját a házasságban látja, s úgy ábrázolja, mintha azzal a tömény és soha véget nem érő boldogság kezdődne;

Alapkérdés: miben látja, miben képzelel el egy nemzedék életének célját és tartalmát. Tapasztalataink szerint pedagógiánk az elmúlt évtizedekben ebben kudarcot vallott, a szocialista közösségalkotás jelszavainak leple alatt eredményesen alakította ki a *fogyasztói szemléletet* az ifjúságban. Erre utal: az igények geometriai haladvánnyal való növekedése, a rengeteg oktalan rongálás, a szórakozásmorál terjedése, a csövezés, a kábítószerrel való flörtölés, az alkoholfogyasztás... Nyilvánvaló, hogy ebben a szemléletben a másik ember is csak fogyasztási eszköz.

c) megismerteti őket azokkal a biológiai (nemi betegségek felújult terjedése), pszichés (érzelmi csalódások, kiégés) és szociális (agresszivitás stb.) *ártalmakkal* is, amelyek a szerelemhez kapcsolódó tévedéseik, csalódásaik következményei lehetnek.

Elég széles körben végzett vizsgálódásunk kimutatta, hogy 10–14 év között az általános iskolai tanulók jelentős tömege már minden elképzelhető csalódáson átesett, a lányoknál a végpont a magára hagyott abortusz!

Csalódásról akkor beszélhetünk, ha elképzeléseink és a valóság között nagy eltérés keletkezik, mert cselekedeteinket elképzeléseink vezérelték, az eredmények viszont a rideg valóságot tükrözik. Forrásai:

a) az emberi kapcsolatokban az egyik fél *megettévesztő szerepet játszik* (Erdős Ágnes: Szélhámos stratagémák). Remek irodalmi példája Mikszáth Noszty Ferije, aki kihasználva Tóth Mari félelmét elhiteti Marival, hogy mint szegény cseléd lányt is szereti;

b) az egyik félre a másik olyan tulajdonságokat *képzeli rá*, amelyek valójában nincsenek meg benne (fényudvar jelenség, negatív példáját ismerhetjük meg Ady Elbocsájtó szép üzenetében);

c) megváltozhatnak maguk a szerelmesek is, esetleg *el is ronthatják* a legideálisabbnak, legtökéletesebbnek induló kapcsolatukat, Maupassant írja: „a szerelem olyan bonyolult, ... hogy egy semmiség el tudja rontani”. Ez a semmiség lehet egy mozdulat, egy szó, egy tett. Mindezekre fel kell készíteni az ifjúságot, szexuális nevelésüknek ez legyen az igazi tartalma, és ne akarja azt senki valamilyen biológiai, nemi felvilágosítással azonosítani.

Talán leglényegesebb feladatként jelölhetjük meg a fiatalok *érzelmi kultúrájának* fejlesztését. Ennek jelentőségét azért is kell külön hangsúlyoznunk, mert múltunkban és jelenünkben ebben mélyen az európai színvonal alatt voltunk (vö.: Móricz: Barbárok) és vagyunk; ebben a vonatkozásban is érvényesek József Attila szavai; a sírt, hol apáink nyugszanak, kellene megbotoznunk, mert gerinces helytállás helyett érzelmi sívársággal, agresszivitással vezették le elszenvedett sérelmeiket. Cselekvések helyett beérték pótcselekvésekkel.

Természetesen az iskola nem egyedül nevel. A matematikát a gyermekek többnyire az iskolában tanulják meg, többségük annyit tud egész életében róla, amennyit ott megtanult vagy elbliccelt. Az erkölcsöt, a szerelmet *másoktól* is tanulgatja.

A gyermek környezetében a legkülönbözőbb életmodelleket, *viselkedési mintákat* látja. Ezek nemcsak az elvekként hirdetett normákkal, hanem igen gyakran egymással is ellentétbe kerülnek. Nem könnyű közülük kiválasztani a szocialista világnézetnek megfelelőt, helyeset, különösen, ha megfontoljuk, hogy a polgári irányzatok képviselői megtalálják maguk számára a legmegfelelőbb *szocialista köntöst*,

a) vonzó és humanistának látszó *filozófiát, ideológiát* dolgoznak ki, ennek tézisei szerint az emberhez egyedül a teljes szerelmi szabadság a méltó életforma;

b) szolgálatukba állítják *a művészeteket* is, hiszen oly nehéz határvonalat húzni a realista ábrázolás és a pornográfia közé;

c) a reklám minden eszközt felhasználva népszerűsítenek olyan interperszonális és csoport *szokásokat*, amelyek céljaik irányában hatnak, azt viszont már a szociálpszichológia részletesen feltárta, hogy az ilyen csoportnormák hihetetlen befolyást gyakorolnak a közösségek és az egyének tényleges viselkedésére.

Amerikai szociológusok tárták fel, hogy pl. nagyon sok nő csak azért enged férfi munkatársai szexuális ostromának, mert különben kirekesztik őket. A kirekesztés félelme teszi engedékkennyé őket. Hazai példákat is mondhatnánk arra, hogy pl. egy kirándulás után az osztályokban perifériára kényszeríti a csoport azokat, akik nem voltak hajlandók velük azonosulva alkoholt fogyasztani, szexuális kalandokat szervezni. Sajnos, ebben az összefüggésben legtöbbször épp azok a szülők kapják meg gyermekeiktől azt az ítéletet: „En nem kívánok olyan szürkén élni, robotolni, ahogyan ti”, akik a szocialista normák megvalósítására adnak nekik példát.

Nincs arányban egymással a pozitív és a negatív ingerek mennyisége. Nem beszélve arról, hogy a pozitív ingerek nagyon gyakran kötelező *szocialista adóként* jelennek meg tömegkommunikációkban (unalmas vezércikkek, kommentárok, méltatások) formájában, így ezeknek elenyésző a hatásuk az ünnepi köntösben megjelenő negatívok között.

A gyermek az ingerözönből szűr, mégpedig meghatározott, általa nem is ismert, de követett törvényszerűségek szerint kiszűri azokat az ingereket, amelyeket:

- *vonzóaknak tart* (ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni a *példaadás* jelentőségét, hiszen minden törvénytérést vonzóbbá tesz, ha a törvények hozója és hirdetője követi el őket);
- úgy ítél meg, hogy követésükkel (hasonló vagy még kirívóbb viselkedéssel, öltözködéssel, hangoskodással) *kortársai körében imponálni fog*;
- az általa *csodált* (gyermeki fantáziájának konkretizált hősei: táncdalénekesek, filmszínészek és színésznők, idősebb iskolatársai stb.) *emberek képviselnek* (miközben naiv pedagógiánk évről évre elvégzi rituszerűen példaképvizsgálatait!);
- önmaga számára is *kellemeseknek, élvezeteseknek, hasznosnak* látszanak (vö. csövezők lélektana), mert úgy érzik, megszabadítják őt legnagyobb szorongásától, a szürkéségtől, az unalomtól, az cseménytelenségtől való karkai rémülettől.

Míndezek felismerése tulajdonképpen mindig bevált receptet nyújt azok kezébe, akik valamilyen nyílt vagy rejtett cél irányában *manipulálni akarják* az ifjúságot. Még szomorúbb, hogy vannak, akik felismerik: ezekkel az eszközökkel *meg lehet nyerni* a fiatalok többségét, és a hályogkovács szemével csak azt nem veszik észre: *de nem a szocialista*, a közösségi társadalom elveinek és gyakorlatának. Nem ritka jelenség éppen ezért, hogy „szocialista próféták” szereznek nálunk híveket a legszélsőségesebb, leganarchistább polgári nézeteknek.

SZÓLNUNK KELL arról is, hogy a nevelésnek ezen a területén is érvényesül *a nevelői példaadás* szerepe. Makarenkó joggal mondhatta, hogy pontosságra csak pontos, fegyelemre csak fegyelmezett, rendszeretetre csak rendszerető ember tud nevelni. Hozzátehetjük, szerelemre olyan, aki gazdag érzelmi világgal rendelkezik, egyaránt képes *szeretni*: munkáját, tantárgyát, tanítványait és a dobostortát, de szüleit, testvéreit, munkatársait és szerelmesét is. Közülük azokat, akik szeretetre méltóak.

A példaadás kötelezettsége nem állítja valamilyen aszkéta követelménycsoport elé a pedagógusokat. A legnagyobb tisztelet övezheti azt a lánypedagógust, aki megszűli szerelemben fogant gyermekét, és joggal érdemelne megvetést, aki tisztos családayai látszat alatt szövögeti „kisdéd” kalandjait. A kívánatos pedagógusi magatartást egyetlen szóba tömörítve fogalmazhatjuk meg: aki másokat nevelni akar, annak ezen a téren is *legyen tartása!*

Hankiss Elemér szociológus írta, hogy a pedagógusnők kirakatban élik életüket. Ez csak bizonyos keretek között igaz, de akkor nemcsak a nőkre érvényes. A polgári liberalizmus képviselői szerint, ha van, aki piacra viszi, áruba bocsátja szerelmét, szükségszerűen van olyan is, aki megvásárolja. Jogos követelmény, hogy pedagógus ne forogjon a piacon, mert lerombolja tanításainak a hitelét. Pedagógusról ne legyen az a közvélemény, hogy mindenki megszerezheti, aki csak akarja. Kétségtelen, hogy ebből a szempontból egy pedagógustól a szocialista normák *következetesebb magatartását* igényli a közvélemény és a pedagógusi etika. A normák másokra is érvényesek, legfeljebb egy gazdasági szakembertől stb. nem kívánják meg ennyire szigorúan érvényesítésüket. Egyébként már a pedagógusképzés ideje alatt kiderül, ki az, aki a gyermekek *nevelőjévé* válhat, és ki az, aki legfeljebb *oktatójuk* lehet.

A példaadással egyenértékű követelmény, hogy aki a gyermekeket nevelni akarja, *értő szóval* tárgyaljon velük. Beszélgessen, és ne prédikáljon. Arra törekedjék, hogy tanítványai megértsék az életben a szándékok-elhatározások-cselekvések és felhasznál

eszközök-eredmények és következmények lényegi összefüggéseit. Ne kérjük számon már az alsó tagozatos tanítványainkon a tökéletesség megvalósítását (tudjanak, mindig példásan viselkedjenek), amikor erre tanítójuk is képtelen. A hibákat természetes emberi megnyilvánulásoknak tekintse, de bárki követte el őket, ne mentesse, ismerje el és korrigálja őket. Az osztályfőnöki órák, séták, kirándulások, mozgalmi foglalkozások, egyes tanítási órák értékes nevelési lehetőségeket rejtnek magukban, csak éppen meg kellene tanulnunk Dürrenmattól (aki szerint az egész világ, egész életünk lehetőség csupán: Pillanatképek egy bolygóról), hogy a lehetőségeket nemcsak elszalasztani, de értelmesen felhasználni is lehet. Ennek érdekében minél előbb ki kell szabadítanunk nevelésünket a *didakticizmus béklyóiból*, ne akarjuk modern Szokratésként megtanítani az erényt, amikor sokkal szebb, nemesebb, de nehezebb feladat áll előttünk: arra kell megtanítanunk tanítványainkat, hogy az élet percenként *változó szituációiban* képesek legyenek megőrizni önmagukat, és *az élet-kínálta alternatívákban* a legjobb, legetikusabb döntéseket tudják meghozni. Sem a nevelő, sem az osztályfőnök nem vállalhatja a döntőbíró szerepét, már azért sem, mert az élet nagy küzdelmeit minden embernek önmagában és végzetesen egyedül szükséges megvívnia. Ezen az sem változtat, ha ilyenkor sokan állnak körülötte. Ezért vallhatjuk, hogy a nevelés legfontosabb feladatait abban jelölhetjük meg:

a) tegye képessé a tanulókat, hogy eligazodjanak saját érzelmi, akarati világukban, s ezzel időben felismerjék mások feléjük irányuló érzelmeinek, akaratának valódi tartalmát;

b) fejlessze ki döntő képességüket!

Remekül érzékelteti ez utóbbi jelentőségét *François Mauriac Az éjszaka vége* című regényében Therese Desqueyroux és az ifjú Georges „szerelmének” ábrázolásával. Az idősebb nő felismeri, hogy vélt szenvedélyük hamis illúziókból táplálkozik. Therese a feléje áradó szenvedélybe, Georges pedig az idősebb nő vonzásába szerelmes. Dönt: elutasítja a fiút, méltatlannak tartaná, hogy miatta lánya riválisa legyen. Arra kellene törekednünk, hogy gyermekeink döntését úgy motiváljuk: soha szerelem nélkül szexuális kapcsolatot ne teremtsenek senkivel. Hozzátehetjük azonban, csak motiválnunk lehet őket, az adott helyzetben dönteni ebben is ők maguk, nélkülünk fognak. Arra képessé tehetjük őket, hogy az igazi szerelmet látszataitól meg tudják különböztetni!

Utaljunk végül néhány törvényszerűsége *az erkölcsi neveléssel* kapcsolatban, mert szerelemre nevelni = erkölcsre, helyes értékrendre nevelni. Ez eredményhez csak akkor vezethet, ha a nevelő neveltjében nem engedelmes alattvalóját, hanem partnerét látja, s megérti, hogy

– érzelmi életének titkait végtelen bizalomból osztja meg vele, éppen ezért csak addig, amíg ezt a bizalmat könnyen el nem veszti (pl. közléseit pletykává silányítja);

– ezeket a közléseit nagyon komolyan kell venni (bármilyen „gyermekesek” legyenek is; vétség leinteni, megmosolyogni őket);

– ezzel szemben a legkevésbé sem szabad aprópénzre váltani azt a szükségszerű rajongást, amelyet az akár azonos, akár másnemű nevelő neveltjéből épp a teljes bizalom talaján kivált.

A nevelésnek ki kell terjednie a viselkedés valamennyi területére, ezért ne tűrjük meg az iskolában a cinikus, trágár *beszédet*, a szerelem lerombolóját, hisz Balzac írta: „a szemérem a szerelem anyja”, a kirívó, kihívó *öltözködést* (a nemiség túlhangsúlyozását), a közönséges *viselkedést* (cselekedeteket, köztük a pornográf képek terjesztését se). Meg kell magunkat is győznünk, hogy erkölcsre csak erkölcsösen élve nevelhetünk, és a dekadens történelmi korok visszatérő kísérő jelensége: a túlfűtött és túlhajtott szexualitás már szülőházáiban is hanyatlásnak indult, mint *üzlet* lassan már nem kifizetődő, mint *gyakorlat* egyre jobban átadja helyét különböző mitikus mozgalmaknak. A jövőt, különösen a szocialista jövőt az építi, aki a múltó divatok helyett a társadalom fejlődéstörvényeit követi, s ebben megtalálja *az örök szerelem* helyét is. Amíg ember, emberi társadalom lesz, létezik a szerelem is.